

GÖÇ EDEN NÜFUSTA GRUP-İÇİ TABAKALAŞMA VE SİYASETİN YENİDEN ŞEKİLLENMESİ

Yrd.Doç.Dr.A.Baran DURAL*

Arş.Gör. Sedef YAŞ**

ÖZET

Başta büyük kentler, sırasıyla sanayileşme potansiyelini içinde barındıran ya da sürdürenler ve kıyı kentler olmak üzere bugün kentleşme olgusu ciddi bir kırılmanın içine düşmüştür. Zira kırsaldan yaşanan göç, ne göç eden kesimlerin çözüm bekleyen sorunlarına derman olabilmekte ne de Türkiye’de iki ayağı üzerinde durabilen bir kentleşme politikasının mevcudiyetine varlık alanı tanımaktadır. Artık İstanbul’da Türk Edebiyatı’nın 150 yılına damgasını vurmuş “*İstanbul beyefendilerine*”, Ankara’da “*Ahilik kültürü*”nün yerli temsilcilerine, İzmir’de yüzü ticarete dönük hayata barışık insan tipine rastlamak neredeyse bir mucizeye dönüştü. “*Yerli nüfusu*”nu yitiren şehirlerin siyasal yönetimi de adeta bir “*gettolar koalisyonuna*” dönüştü. Yerel seçimlerde belediye meclis üyeliğine aday gösterecekleri kimi isimleri, o seçim bölgesindeki çeşitli hemşeri gruplarının “*ağırtopları*” arasından seçen partiler, başa geçtiklerinde de asıl çözümle uğraşmaya yanaşmıyorlar.

Anahtar Sözcükler: Göç, kent yoksulluğu/yoksunluğu, sosyal tabakalaşma, merkez-çevre çatışması, gecekondulaşma

ABSTRACT

Intra-Group Stratification Among The Migrant Population And The Remaking Of Politics

Chiefly in metropolises, as well in cities already having or still maintaining the potential for industrialization and in coastal cities, the phenomenon of urbanization has been in a serious break with the past. Because the rural-urban migration is neither capable of offering any remedy for the urgent problems of the immigrant circles nor leaves any room for the existence of an urbanization policy that would stand on its feet in Turkey. In the present day, it would be little short of a miracle to find in Istanbul “*the Stambuli effendis*” [“*Istanbul gentlemen*”], who made their mark on a 150-year era of Turkish literature; the local representatives of “*the culture of Ahism*” in Ankara; and the trade-oriented, genial figures in Izmir. Political administration of cities, now deprived of their “*local population,*” has turned, so to speak, into a “*coalition of ghettos*”. As political parties – which select certain nominees for municipal council membership among the “*big guns*” of the various fellow countrymen groups in a particular electoral district – come to power, they decline to work to find the real solution.

Keywords: Migration, urban poverty/deprivation, social stratification, center-periphery conflict, squatting

I.GİRİŞ

Göç, nüfusun birey, aile, grup ya da topluluklar biçiminde yaşadığı yeri, doğal veya doğal olmayan etkenlere dayalı olarak yer değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır. Göç, bir yerleşim biriminde, gruptan ya da siyasal sınırları belirgin bir toprak parçasından başka bir birime doğru, kısmen sürekli birey veya kitle hareketi olmaktadır (Gürbüz, 2006: 211). Ruşen Keleş ise göçü, genellikle yerleşmek amacıyla,

* Trakya Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

** Trakya Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine, bir ülkeden başka bir ülkeye gitme eylemi olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1998a: 58). İnsanların toplum olarak başlıca eylemi göç olmakta; göç olgusunun durması ise İlber Ortaylı'ya (ORTAYLI, 2006: 19) göre toplumun artık ölmeye başladığının bir göstergesi olmaktadır.

Göç olgusunu ve göçün en basit nedenlerini Göngör (GÜNGÖR, 2006: 229) şu şekilde anlatmaktadır:

“İnsanlık tarihine koşut olarak göç insanın, doğayla ve insanla mücadelesinin önemli bir kesitini oluşturur. İnsanlar tarih boyunca olumsuz doğa koşullarından kurtulmak, daha güvenli ortamlarda yaşamak, daha sıcak insani ilişkiler kurmak, toplumsal ortamlar yaratmak, yaşamlarını daha uygun maddi koşullarda sürdürmek için oradan oraya göç edip durmuşlardır. Daha iyiye ulaşmak yönündeki arayışın artarak sürmesine koşut olarak göç olgusu da insanlık tarihinin her kesitinde önemini korumuştur.”

II. TARIMIN MAKİNELEŞMESİNDEN SANAYİLEŞME SÜREÇLERİNE

Türkiye’de en yaygın olarak görülen göç türü, kırsal yerleşim alanlarından kentsel yerleşim alanlarına doğru gerçekleşen iç göç hareketi olmaktadır (GÜRBÜZ, 2006: 211). Türkiye’de gerçek anlamda göç, II. Dünya Savaşı’ndan sonraki tarımın makineleşmesi ve şehirlere doğru akımla başlamıştır (Ortaylı, 2006: 20). 1950 yılında 20 milyon olan nüfusun %80’i kırsal alanlarda yaşarken (Keyder, 2004: 164); tarımın makineleşmesiyle birlikte geçimini burada karşılayamayan bireyler büyük kent merkezlerine doğru göç etmeye başlamışlardır.

1950’li ve 1960’lı yılların büyük bölümünde sanayileşmeye paralel bir göç akımı olduğundan göçmenlerin iktisadi durumu bu yıllarda sürekli iyileşmiştir. Aynı köyden gelenler yan yana yerleşip genellikle devlet arazisi üstüne gecekondular kurmaya başlamışlardır. Siyasetçiler de oy kaygısıyla bu alanların tapularını “yeni yerleşimcilere” vermiş ve buralara belediye hizmetlerini götürmeye başlamışlardır. 1950 ile 1960 yılları arasında en büyük dört büyük şehrin nüfusu %75 artmış ve şehir nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı %19’dan %26’ya çıkmıştır (Keyder, 2004: 189, 190). Bu yıllardan sonra da kırsal alanlardan kentlere doğru göç akımı devam etmiş; ancak zamanla göç hareketi, kentleşme hızının ve kentin sunabildiği imkânların üzerine çıkarak çarpık kentleşmeye yol açmıştır.

2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre ise; 1995-2000 döneminde yerleşim yerleri arasında göç eden nüfus 6.692.263, iller arasında göç eden nüfus ise 4.788.193’tür (DİE, 2004). Bu göç hareketinde dikkati çeken bir nokta da bazı il veya bölgelerin sürekli göç verir, bazılarının sürekli göç alır durumda olmasıdır.

Çizelge 1. Bölgelerin aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızı, 1995-2000 (DİE, 2004)

Bölge	2000 Daimi ikametgâh nüfusu	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç	Net göç hızı (%)
Toplam	60.752.995	4.098.356	4.098.356	0	0.0
İstanbul	9.044.859	920.955	513.507	407.448	46.1
Batı Marmara	2.692.917	240.535	172.741	67.794	26.1
Ege	8.121.705	518.674	334.671	184.003	22.9
Doğu Marmara	5.201.135	432.921	351.093	81.828	15.9
Batı Anadolu	5.775.685	469.610	378.710	90.900	15.9
Akdeniz	7.726.685	413.044	410.316	2.728	0.4
Orta Anadolu	3.770.845	205.108	300.113	-95.005	-24.9

Batı Karadeniz	4.496.766	219.008	450.799	-231791	-50.3
Doğu Karadeniz	2.866.236	151.193	227.013	-75.820	-26.1
Kuzeydoğu Anadolu	2.202.957	144.315	256.922	-112607	-49.8
Ortadoğu Anadolu	3.228.793	170.568	280.156	-109588	-33.4
Güneydoğu Anadolu	5.687.740	212.425	422.315	-209.890	-36.2

Tabloda da görüldüğü üzere bazı bölgeler sürekli göç vermekte; bazıları ise sürekli göç almaktadır. 1990'lı yıllardan günümüze Batı Karadeniz en çok göç veren bölge iken, İstanbul, İzmir, Adana ve Bursa gibi şehirler en çok göç alan iller arasında sayılabilir (İçduygu-Sirkeci, 1998: 250- 253). 1990-1997 seneleri arasında bu şehirlerden sadece İstanbul'un nüfusu 6 milyon 629 bin 274'ten 8 milyon 566 bin 823'e, Ankara'nın 2 milyon 584 bin 594'ten 3 milyon 85 bin 78'e, Bursa'nınki ise 834 bin 676'dan 1 milyon 160 bin 395'e tırmanmıştır (Keleş, 1998b: 15). Kentli nüfusun toplam nüfusa oranı %61.4, kır nüfusunun ise %38.6'dır (Keleş; Hamamcı, 2002: 71). Bu çerçevede kent ve kır nüfusu ve oranları Çizelge 2'de gösterilmektedir.

III. GÖÇ TÜRLERİ VE TOPLUMSAL HAREKETLENME

Çizelge 2. Toplam Kent ve Kır Nüfusu (İlçalı, 2006: 280)

YIL	TOPLAM NÜFUS	KENT NÜFUSU	%	KIR NÜFUSU	%
1970	35.605.176	11.550.644	32,4	24.054.512	67.6
1975	40.347.719	15.181.918	37,6	25.165.801	62.4
1980	44.736.957	18.824.957	42,1	25.912.000	57.9
1985	50.664.458	23.926.262	47,2	26.738.196	52.8
1990	56.473.035	30.515.681	54,0	25.957.354	46.0
1995	62.171.000	37.853.969	60,9	24.317.031	39.1
2000	67.332.000	47.549.549	70,6	19.782.457	29.4

Kırdan kente göç hareketi kentteki istihdam açığıyla orantılı bir şekilde gerçekleştiğinde ülke için faydalı olabilmekte; kentin sunabileceği imkân ve istihdam düzeyinin üstünde olduğunda ise ülkemizdeki gibi birçok sorunu beraberinde getirebilmektedir. Bu ise çarpık kentleşmeyle birlikte, ayrı bir kültür olarak gecekondulu olgusunu oluşturmakta ve kentte birbirinden çok farklı ve kopuk bireylerin ve yaşayış tarzlarının oluşmasına sebep olmaktadır.

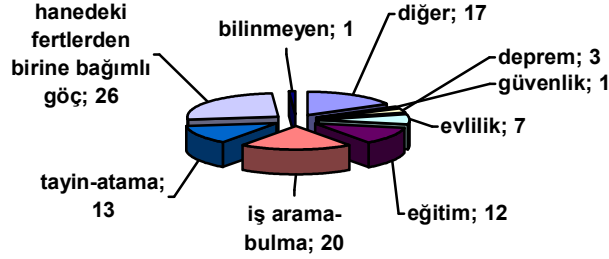
Belirli bir bölgenin sosyal, ekonomik, kültürel ya da doğal ortamı, o bölgede yaşamayı olanaksız kılmış, insanların yaşamasına olanak olmayacak bir durum ortaya çıkmışsa, bu bölgeden dışarıya gerçekleşecek göç isteğe bağlı olmayan göç ya da zorunlu göç olarak tanımlanmaktadır. Bu göçler, nüfusun yerleşim alanlarından zorla atılması ya da yaşanılan yerin koşullarından dolayı ortaya çıkan bir göç türü olarak göç eden insanın iradesi dışında gerçekleşmektedir (Gürbüz, 2006: 211). VIII. 5 Yıllık Kalkınma Planı Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu'nun nüfus dinamikleri ve göçler alt komisyon raporuna göre; Türkiye'de az gelişmiş bölgelerden iş olanaklarının daha geniş olduğu sanayi ve ticaret merkezleriyle, iklim koşullarının daha elverişli olduğu turizm merkezlerine doğru yoğun bir gönüllü iç göç yaşanmakta; yaşanılan bölgenin doğal koşulları, sel baskını, deprem, yerleşim yerinin baraj altında kalması ve terör ise zorunlu göçe sebep olabilmektedir. Zorunlu göç, ilk olarak bulunulan ilin kırsalından kent merkezine, ardından da diğer illere gerçekleşmektedir. Göçler sonucu kentlere gelenler,

kentli nüfusun yerleşik sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını olumsuz etkilemekte; işsizlik ve ekonominin bozulması göçün yol açtığı en temel problem alanı olarak görülmektedir. Genel asayişin bozulması, hırsızlık ve fuhuşun artışı, konut, alt yapı sorunu gibi kentleşme sürecine ilişkin sorunlarda gözlemlenmektedir (VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001: 30, 31).

Ruşen Keleş göç ve kentleşme nedenlerini ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyo- psikolojik nedenler şeklinde dört başlık altında incelemektedir. Ekonomik nedenlerden itici etmenler ya da olumsuz göç nedenleri, köylü nüfusu köyünden iten, tarım kesiminin içinde bulunduğu koşullardan kaynaklanan nedenleri anlatmaktadır. (Keleş, 2002: 26-33) Tarımsal etkinliklerin düşük verimliliği, tarımsal üretimin makineleşmesi, Türkiye’de ekilebilir toprakların sınırına ulaşılmış olması, tarım kesiminin ulusal gelir içindeki yerinin küçülmesi ve işgücünün azalması (Kongar, 2005: 550-552) olumsuz göç nedenlerini güçlendiren etmenlerdir. Ekonomik nedenlerden, köyünde beslenemeyen, gelecek için güvence bulamayan nüfusu kent merkezlerine çeken nedenler ise çekici etmenler ya da olumlu göç nedenleridir (Keleş: 27).

Göç nedenleriyle ilgili olarak DİE’nin 2000 sayım sonuçlarına göre derledikleri bilgiler göç eden nüfusun %20’sinin iş arama-bulma, %13.2’sinin tayin ve atama nedeniyle göç ettiklerini göstermektedir. Göç etme nedenine göre iller arası göç eden nüfus oranı Şekil 1. ‘de ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

Şekil 1. Göç etme nedenine göre iller arası göç eden nüfus oranı (DİE, 2004)

Çeşitli sebeplerle göç eden bireylerin bir bölümü kent çevrelerindeki gecekondu alanlarında yaşamaya başlamaktadırlar. Ne tam olarak kentle bütünleşebilen ne de görmezlikten gelinebilen bu alanlar ve burada yaşayan insanlar kente ve kentli kesime eklemlenmeye çalışmaktadırlar. Günümüzde yaklaşık bir oran verilmek gerekirse İstanbul nüfusunun yüzde 52’si, Ankara nüfusunun yüzde 72’si ve İzmir’in yüzde 50’si gecekondu barınmaktadır (TMMOB, 1998: 20- 26).

IV. GECEKONU SORUNU: KENTLERİN GETTOLAŞMASI

Göçle birlikte kentlerde de hızlı bir kentleşme süreci yaşanmaya başlamaktadır. Gerek altyapı gerekse iş imkânı açısından oluşan taleplerin karşılanması bu hızlı kentleşme karşısında zorlaşmakta; bu da kent çevrelerinde birer yoksulluk gettoları halinde gecekondu mahallelerinin oluşup, çarpık bir kentleşmenin görülmesine sebep olmaktadır.

Yaşanan göçler büyük kentlerde, kentsel yaşam standartlarının çok altında ve içe kapalı adeta kendisi köy olmayan yeni köysel alanlar yaratmaktadır (Gürbüz, 2006: 213). Bu bağlamda önümüze çıkan “kent yoksulları” kavramı önemlidir. Bu nüfusun kentlerde yaşayan belli bir kısmının, farklı gerekçelerle tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari geçim standardını yakalayabilecek kaynaklara ve barınma ihtiyacını giderici konuta ulaşamayarak, davranışsal- toplumsal ilişkiler uzamında sorunlar yaşayabilecek, bir konumda olmasıdır. (Kalaycıoğlu-Rittersberger-Tılıç, 2002: 201) Aslına bakılırsa yoksullukla-gecekondulaşma- göç olguları ve bunların siyasal yansımaları atbaşı yürüyen gerçekliklerdir. 1980 sonrası Türkiye’de neo-liberal politikaların yoksullaşan kitleler üzerinde yarattığı baskı, sosyal refah devletinin kazanımlarının büyük bir hızla yitirmeye başlanması, yeni göç edenlerle eskiden göç etmiş olanlar arasında varolan kaynakların çoktan paylaşılmasından kaynaklanan yaşanan “fırsat eşitsizliği”, yeni göç edenlerin artık ekonomik anlamda “kurtuluş”un değil “sefalet” ve “peşin hükümle değerlendirilme”nin merkezleri haline alan yeni gecekondu bölgelerinde eskisine nazaran uzunca süre birer “kent yoksulu” olarak yaşamaya zorlanmaları sorunun altbaşlıklarını oluşturmaktadır.

Çeşitli nedenlerle kırdan kentlere doğru yaşanan göçler, kentsel mekânda yeni ve farklı sorunlar yaratarak kendini en doğal taleplerden birisi olan konut alanında dışa vurmuştur. Kentte barınma ihtiyacının karşılanmasına yönelik ciddi planlama ve alt yapı çalışmaları olmadığından barınma sorunu, kentleri kuşatan hızlı bir gecekondulaşma sürecini başlatmıştır. İlk dönem gecekondular, basit ve ilk elde kısa süreli barınma ihtiyacının karşılanmasına yönelik olmuşsa da; kentin bu insanları ekonomik olarak kendi bünyesine almasıyla birlikte bu bölgelerde konut ve konut alanlarıyla ilgili olarak yeni ticari ilişkiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte en açık görülen yapılanma ise, hazine arazileri üzerine konut inşaatına dayalı olarak oluşan rantçılık olmuştur. Gecekondulardaki yoksulluğu siyasi bir ranta dönüştürmek isteyen herkes, buralardaki yapılanmaya göz yummuştur (Bağlı, 2006: 223).

Göçle kırdan kente gelen bireyler bu yeni ortama alışmakta da kimi zorluklar çekmektedirler. Kırsal ortamdan, geleneksel bir kültürel yapıdan, kapalı bir toplumsal ortamdan kentin modern kültürel, açık toplumsal ortamına gelenler için uyum süreci oldukça uzun ve zorlu olmaktadır (Göngör, 2006: 232). Hem kentte olup hem kırsal değerlerle yaşamak, arada kalmak, ne köylü ne kentli olmak bir kimlik bunalımına, bir yabancılaşmaya yol açabilecek bir ikilem olmaktadır. Her iki yere de ait olmadığını hisseden bireylerin imdadına önce ailesi ve akrabaları, sonra hemşerileri yetişmektedir (Adıgüzel, 2006: 243). Bu yüzden de, 1950'lerden günümüze göçle kente gelenler yeni çevrede tutunabilmek için hem sayıca, hem de kültürel olarak kendi insanına ihtiyaç duymakta; özellikle kentin dışındaki iskân edilmemiş arazilere konutlarını yaparken, köylü ve akrabalarıyla ya da genelde aynı yöreden gelmiş kişilerle bir mahallede toplanma eğilimi göstermekteydiler. Bunun sonucunda da "Tokatlılar mahallesi", "Karadenizliler mahallesi" gibi yöresel- bölgesel isimlerle ile anılan mahalleler oluşmaktadır (Erman, 2002: 2). Bu durumu Keyder (2004: 279) şu şekilde anlatmaktadır:

"Türkiye'de ki gecekondularda da toplumsal çizgiler coğrafi farklılıklara, vilayet kökenlerine göre çizilir oldu; bu çizgilerin içinde yer alan gruplar, geleneksel olduğu varsayılan, ama sonradan yaratılmış, hayali cemaatler peşinde örgütlenir oldular. 'Hemşehri'lerin belli mahallelerde toplanmasıyla sonuçlanan zincirleme göç, işgücü pazarında yeni dayanışmalar doğurdu. Giderek bu ayrımlar dışlayıcı ve savunucu kisveye büründüler. Sonraları bunların üzerine siyasi rekabette eklendi."

V. TOPLUMSAL TABAKALAŞMANIN ÜRETİM VE YENİDEN ÜRETİMİ

Yöresel birlikteliğin yanı sıra gecekondular mahalleleri kendi aralarında özel bir "tabakalaşmaya" da sahiptirler. Eski gecekondular mahalleleri gecekondular arası tabakalaşmada en üst sırada yer almaktadır, çünkü hem mahalledeki hizmetler daha çoktur, hem de halkın önemli bir kesimi konutların tapusuna sahiptir. Kente yeni gelenler, daha çok yeni gecekondular bölgelerinde yoğunlaşmaktadırlar. Bu insanlar geçimlerini sağlayacak işler bulduktan sonra kente daha iyi uyum sağlayabilmekte ve yaşam koşulları daha elverişli olan eski bir gecekondular bölgesine göç etmektedirler (Kongar: 570). Bu çerçevede göç edenler arasında adeta toplumsal bir hiyerarşi oluşturulmuştur. Şehirde kalış süresi ve maddi gücü artıkça kişiler bir üst gecekondular bölgesine geçmektedirler.

Sadece mahalleler arasında değil mahalle içinde de bir tabakalaşma söz konusu olmaktadır. Semt içerisinde gelir durumu daha iyi olanlar mahalle muhtarlığı, belediye encümen üyeliği gibi işlerle siyasi ortamlara daha etkin katılmaya başlamaktadırlar. Göngör'e (2006: 233) göre bu ayrışma ve sivrileme siyasi partilerin de gözünden kaçmamakta ve siyasi partiler, kent önderlerini besleyerek gecekondular semtlerinde besleme siyasetçilerin oluşmasına kendi siyasi emelleri doğrultusunda hızla destek vermeye başlamaktadırlar.

Gecekondular bölgelerinin eskidikçe daha çok değer kazandığını ve politikacıların bu konudaki tavrını Keyder (2004: 222) şu şekilde anlatmaktadır:

"Gecekondular bölgesi eskidikçe hukuki durum daha da sağlamlaştı. Politikacılar devlet topraklarını işgal edenlere tapu vermeyi vaat edip, çoğu zaman da bu vaatlerini tutmak mecburiyetinde kaldılar. Belli bir gecekondular semtinde yaşayanların bir baskı grubu haline gelmesi zaman aldığından, yeni gecekondular her zaman yıkım tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Arsaya polis veya belediye tarafından el konulması sık rastlanan bir olay değilse de tapulanma, gecekonduların belediye hizmetlerinden yararlanmasını sağlıyordu."

1980 sonrasında etnik, siyasi ve dini kimlikler etrafında dayanışma artmış ve hemşerilik dayanışmasının önüne geçmiştir. Etnik, dini ve siyasi dayanışma örüntülerinin temeli, aynı il veya bölgeye

sahip olmadan ve hemşerilikten daha farklı olarak benzer toplumsal, kültürel, ekonomik durumları ve siyasi duruşları paylaşmaktan geçmektedir (Kalaycıoğlu-Rittersberger-Tılıç: 215).

Özellikle kentte doğup büyüyen ikinci kuşak gençler ailelerinden farklı olarak hemşerilik dayanışmasından kopmaktadırlar. Kent çevresindeki gecekondu alanlarına yerleşen bu kişiler kendilerine özgü değer sistemleri, zevkleri, beğenileri, yokluk ve yoksunlukları ile neredeyse bir alt kültür olarak ortaya çıkmakta ve kentlerin toplumsal ve kentsel yapılarını büyük ölçüde etkilemeye başlamaktadırlar (Bostanoğlu, 1987/20-4: 90).

Göç nüfusu 1990'lardan günümüze, siyasal partilerin seçmen tabakalarını istikrarsızlaştırmıştır. Seçmen eğilimlerinde etnik-dinsel değerlerin toplumun geneline doğru genişlemesi, sınıflar ve ideolojiler ittifakını rejim bunalımına yol açacak şekilde sorunlu duruma getirmiştir (Günlü, 2002: 301). Giderek artan ve kent içinde yüksek bir oy potansiyeli olan kırsal nüfus, birinci kuşağın kır-kent arasındaki "gel-git"ini, kentte yetişen kuşakların ise bir türlü tam olarak kentle bütünleşememesinden kaynaklanan yeni dayanışma arayışlarını içinde barındırmakta; bu ise seçmen tercihlerinde istikrarsızlığa yol açmaktadır.

VI. 21. YÜZYIL TÜRKİYE MANZARASI: GECEKONDUNUN İKTİDARI

Ne var ki gecekondu insanının siyasal anlamda beklentisi yaşadığı "kimlik sorunu"nu çözebilir. Sosyolog Nur Alkış'ın sonuçlarını 1994'te açıkladığı, "Gecekondu İktidar Olacak", tezi, (NOKTA,1994/9:14-17) "Gecekondu gerçekten de iktidar olduğu" günümüz Türkiye'sinde yeniden yorumlandığında, özellikle metropollere sıkışıp kalmış kitlelerin, hem radikal siyasal akımlara destek sağlayarak adeta ailelerini yoksulluğa iten toplumdaki ve sistemden öç almak, hem de oy verdikleri siyasal partiden kırsal alanda kendilerine yol gösteren kanaat önderlerinin yerini almalarını beklemek gibi, iki temel beklentilerinin bulunduğu öne sürülebilir. Bu meyanda yakın dönemde DYP'nin kentsel olmayan seçmen tabanında gözlemlenen erimeye koşut olarak kendisini hissettiren ANAP'ın liberal-müslüman sentezine dayanan özünü kaybı ve CHP'nin ezilen- çalışan kesimi temsilinde içine düştüğü görece bunalıma dikkat çekilebilir. Hatta örnek alınan "Fransız modeli" ekseninde ideolojide kentli bir içeriğe sahip bulunması gereken MHP'nin de söylem bazında oldukça köylü bir parti imajı vermekten öteye geçememesi mevcut siyasal tabloyu tamamlar niteliktedir.

İktidar parametrelerinde değişim yaratan, göç yoluyla oluşan, henüz sınıfsal olarak bilinçlenmemiş nüfusu, siyasetin en çok yer değiştiren kesimini oluşturmaktadır. Bu kişiler, göçün sürekliliği içinde seçenekler çoğaldıkça partiler arasında dağılmakta ve himaye ilişkilerini yeniden üretilmesinin nesnesi olmayı sürdürmektedir. Kısaca göç nüfusu etno-politik eğilimlere yönelmekte ve kararsız davranış yapısını aşma yönünde arayış içinde bulunmaktadır. (Günlü: 307-308) Örneğin Kırdan kente akan kişinin köyde kanaat önderi yani muhtarla kurduğu ilişkinin bir benzerini kentte de oluşturmak istediğini ancak bunu başaramayıp, "kimlik bunalımı"na düştüğünü savunan Alkış, sorunu şu şekilde temellendiriyor:

"...Köy muhtarıyla kurduğu ilişkiyi kamu kuruluşlarıyla aynı rahatlıkta kuramaması, gereksinim duyduğu bilgiyi elde edebilecek kaynaklara ulaşamaması da gündelik yaşamında köyden kente göçmüş kişileri zorlayan etkenler arasında. En önemlisi de, köydeki işbölümü içinde kendiliğinden sahip olduğu bir statüsü mevcutken, kente göç ettiğinde içinde kolaylıkla yer alabileceği bir işbölümü olmadığından kimliğini yeniden kurmakta zorluğa düşüyor." (Alkış, 1994/9: 15)

Toplumu oluşturan tüm kesimlerin amacı "konumları"ni daha yukarıya yükseltebilmektir. Eger belli bir toplumsal kesim/sınıf/grup yukarıya tırmanabileceğine inanıyorsa, toplumsal dengeleri çok fazla sarsmaya, en azından aşağıya çekmeye yanaşmaz. Zira varolan dengeler, gerektiğinde/ sırası geldiğinde kendisini toplumun üst basamaklarına taşıyacak bir güvence işlevi görecektir. Öte yandan, ileriye dönük umutları tükenmeye yüz tutmuş, sistemle iletişim kanallarını koparmış kalabalıkların elinden gelen yegâne eylem, zaten yukarıda olanı aşağıya çekmektir. Bu aşağıda olan ümitsiz-ezilen kesim açısından eşitliğin yegâne yol haritasıdır. Çoğunlukla toplumun refah ya da görece refah içindeki kesimlerine karşı duyulan öfkenin, kırsal kökenli gecekondu kızgın ve sisteme güveni sarsılmış kalabalıkları açısından rasyonalize edilmiş halidir siyasal tavır alışlar, eylemler. Genellikle radikal sağ veya radikal sol eğilimlere destek şeklinde ifadesini bulan, kesin olarak teröre başvurma zorunluluğu aranmayan ama dışarıdan bakıldığında "ille de sistemle kavgalıymış imajını yayan" siyasal hareketlere dönük bu destek arayışı, yüzde 1-2 oy farkının iktidarın rengini belirleyebildiği bir ülkede, siyasal partilerin; gecekondu nüfusuyla arayışın azından soğuk tutmama eğilimleriyle de birleşince, ciddi sıkıntıya yol açabilmektedir.

VII. SİYASETİN VAROŞLAR KARŞISINDAKİ ÇARESİZLİĞİ: “TESLİM ALINAN” PARTİLER

1990’lı yılların ilk yarısında yapılan bir araştırma, özellikle yerel seçimlerin, “gecekondu-göç-siyaset ilişkisi”ni ne denli vahim bir noktaya çekmesi bakımından kayda değerdir. Dönemin yerel yöneticilerinin yanısıra siyasetçilerinin de gecekondulaşmaya ilişkin görüşlerine başvurulduğu söz konusu araştırmada, Bedrettin Dalan, “Gecekondu yıkan şeytandır” derken, Çiller DYP’nin temel misyonunun gecekondu kurtarmak olduğunu çiziyor. Dönemin merkez sol liderlerinden Karayalçın, partisi SHP’nin imar affına destek olmayacağını vurgularken, halihazırda varlığını sürdüren gecekondu sorununa değinmiyor (Özçakmak-Yavuz, 1994/20: 12-16). 1990’lı yıllardan bugüne bakıldığında da gecekondulaşma- siyaset ilişkisinde fazla bir değişikliğin yaşanmadığı gözlenmektedir.

Gecekondu nüfusunun göç edilen yerin toplumsal yapısına uyum sorunu hakkında ilk kafa karıştırıcı öngörüler kimi toplum mühendislerince dillendirildi ve beklendiği gibi bu öngörüler hemen hemen bütünüyle boş çıktı. Keleş, söz konusu öngörülerini, şöyle özetlemektedir:

“Asıl önemli olan, kentleşmenin kente getirdiği kitlelere kullandıkları oyun ‘yönündeki’ değişmedir. Bu konuda çeşitli görüşler vardır. Bunlardan birincisine göre, kentleşmenin yarattığı gecekondu alanlarında, çoğunlukla hizmet kesimlerini oluşturan marjinal toplulukların siyasal davranışları ‘tutucu’ yöndedir. ...Bu durumda, bu kitlelerin ‘düzeni değiştirici’, ‘devrimci olmaları’ için neden kalmamaktadır.

...İkinci kuşaktan çocuklar, kentsel bir ortamda yetişmekte ve bu çevrenin özlem ve istekleriyle beslenmektedir. Şu halde, hızlı kentleşme sonucunda, gittikçe çağdaşlaşan ve siyasal yönden bilinçlenen topluluklarda, siyasal eğilimlerin açıkça ‘sola’ kaymasını beklemek kaçınılmazdır. Fanon, gecekondu bölgelerinde yoğunlaşan lumpenproletariat’ı işbaşındaki hükümetlerin devrilmesinde önemli bir öge olarak görmektedir.” (Keleş, 2002: 40-41).

Değerli bilim adamı Ruşen Keleş’in, “Kentleşme Politikası” başlıklı kitabında özetlediği görüşler, hem sağ hem sol siyaset bilimcileri bir hayli meşgul etmiş, sağ teorisyenler, “tapu dağıtma” yoluyla kontrolleri altında tutacaklarından, soldakilerse gecekondu bölgelerinde sürekli “devrimci potansiyel” gördüklerinden, (Nokta, 1994/9: 14) gecekondu-göç sorunuyla sert mücadeleye girmekten kaçınmışlardır.

Görünen o ki, özellikle büyük kentlerde yüzde 65’lere ulaşan gecekondu oylarına sırt çevirmeyi hiçbir parti göze alamıyor ve Batı Avrupa demokrasilerinde ağırlığını hissettiren, toplumsal dönüşümün siyasal bazda motor gücü olmaya soyunan partilerin Türk türevleri, yavaş yavaş ne köylü kalabilmiş ne de kentli olabilmiş “sorunlu insanların” partilerine evriliyorlar. Üstelik bu evrilmiş sonrasında yeni bir politika üretmediklerini, sosyal- toplumsal sorunlar karşısında giderek birbirlerine benzeşerek çözümsüz kaldıklarını bilerek. Zaten “sorunlu olan”, dertlerine acil çözüm arayan gecekondu insanın siyasal partilere fazla vade tanımadığıysa zaten ortada. Bu gerçeği bilen siyasal partiler de kendilerini sıklıkla göç etmiş gecekondulaşmış nüfusa hatırlatmak, o nüfusun gönlündeki yerini yitirmemek amacıyla, sürekli yeni tavizlerle gecekondulaşmış nüfusla iletişimlerini sürdürüyorlar. Her yerel seçim zamanı gecekondu bölgelerine getirilen imar afları, çıkılan kaçak katlara göz yumulması, denetimlerin baştan savma hale getirilmesi söz konusu iletişim kanallarının en açık göstergelerini oluşturuyor.

VIII. GECEKONDULAŞMAYA DEVLET DESTEĞİ

Üstelik “göç-gecekondu-siyaset” üçgeninin tüm ayakları bundan ibaret de değil. Devletin de çeşitli sebeplerden ötürü gecekondulaşmaya belli zamanlarda ses çıkartmadığı, örtük olarak desteklediği hatta açıkça teşvik ettiği söylenebilir. Türkiye gibi gecekondulaşma sorununu ve genel nüfus dengesi içindeki köylü oranını bir türlü makul rakamlara çekememiş ülkelerde, mevcut sorunun planlı ve istikrarlı bir biçimde çözümlenebilmesi için, “konut problemiyle” ilgilenen kuruluşların başında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı’nın gelmesi beklenir. Nitekim 9 Mayıs 1958’de çıkarılan 7116 Sayılı Yasa’da da ülke profiline uygun konut politikalarının belirlenip, uygulanması işlemi Bakanlığın denetimine bırakılmıştı. Buna karşın 1984 yürürlüğe giren 209 sayılı KHK’ya göre Bakanlığın yetkisi hemen hemen tamamıyla ortadan kaldırılmıştır (Dural, 2001: 9-10). Bugün de geçirilen onca felaket ve yaşanan onca acıya karşın

belediyelerin imar- yapılaşma alanında bariz üstünlüğü, siyasetin gecekondulu nüfus karşısındaki “*edilgenliğinin*” açık kanıtıdır.

Devletin gecekondulaşmaya ses çıkarmadığı dönem, gecekondulaşma olgusuyla ülkenin karşı karşıya kaldığı ilk yıllardır. Bu süreçte gecekondulaşmanın “*genel-geçer*” bir olgu, ya da bir “*ara-dönem*” olduğu düşünülerek, kente akan yığınların kısa süre içerisinde kent yaşamına karışıp, kentin değerlerini benimseyecekleri, en az iki kuşak içinde de kentli nüfustan pek bir farklılık taşımayacakları varsayıyordu. Bu aslında Cumhuriyet’in ilk yıllarında sanayide doğan işçi açığının kapatılmasına yönelik olarak uygulanmak zorunda kalınan “*köylü-işçi*” politikası seçeneğini anımsatır. Dönemin yönetiminin elinde başka bir alternatifi bulunmadığı için başvurduğu söz konusu politika özde, kırsalda yaşayan nüfusun bir kısmını yüksek ücret ve özendirici koşullar sağlayarak, hiç olmazsa yılın belirli dönemlerinde fabrika işçisi olarak çalıştırmaya ikna etmek ve gelişen süreç içerisinde aslen köylü olan bu kesimden bir işçiler ordusu yaratmaktı.

Hatırlanacağı gibi uygulama, köylülerin sadece varolan borçlarından kurtulmak için, o da borcun ödendiği süre ile sınırlı olmak üzere yaşadıkları veya yılda boş kaldıkları 3-4 aylık dönemi değerlendirmek amacıyla kullandıkları, bir yan-uğraş şeklinde gelişmekten öteye geçemedi. Adı geçen sürenin sonunda, ne köylüler sanayileşmenin değerini anlamış bir nüfus çoğunluğu oluşturabilmişler, ne de köylüler belli oranda kentleştirilebilmişti (Dural, 2000: 3-4). Devletin Cumhuriyet’in ilk yıllarında çaresizlikten başvurduğu “*köylü-işçi*” politikasına benzer saiklerle başlangıçta ses çıkarmadığı gecekondulaşma eğiliminin, gelinen noktada, Cumhuriyet’in ilk yıllarında karşılaşılan “*köylü-işçi*” macerasından öteye bir yarar sağlayamadığı gibi, özellikle kentsel yaşamın sosyal- toplumsal yönünü kısırlaştıran, sorunlu hale getiren kalıcı yan etkileri de beraberinde taşıdığı gözleniyor. Üstelik gecekondulaşmanın başladığı yıllardaki yönetimlerin elinde, en azından gecekondulaşmayı kontrol altına alıp planlı gelişmeyi sağlayabilecek çareler mevcuttu.

Bu bağlamda kırdan kente göç eden ilk kuşak kente yabancılaşmayla uyum sağlama arasında gidip gelirken onların çocukları için durum daha farklıdır. Kentte doğup büyüyen ve kente daha kolay adapte olan bireyler büyüklerinden farklı tercih ve anlayışlara sahiptirler. Ailelerinden farklı olarak bu gençler eğitim almış, kentte yaşamayı ve farklı kesimlerin yaşam biçimlerini öğrenmişlerdir. Bu kuşak için daha üst beklentiler söz konusudur ancak bu beklentilerine ulaşamayacaklarını anladıkları anda büyük bir umutsuzluk ve hayal kırıklığı yaşarlar. Kendi ayakları üstünde durma fikrine yönelen bu gençler, daha geleneksel ve otoriter gördükleri hemşeri komşuluk ilişkilerini kullanmadan, daha güncel ve ben kimim sorusuna da açıklık getirdiğini düşündükleri, kendilerini toplumda senelerdir dışlanmış taşralı kimliğinden uzaklaştıracak etnik / dini / siyasi kimlik ve örüntülerde dayanışma aramaya yönelmektedirler. Bunun siyasi yansımaları ise oy patlaması yapan çok farklı, hatta zıt eğilimlerdeki partilerin daha radikal bir kimliğe hitap edebilen partiler olmasıdır. (Kalaycıoğlu-Rittersberger-Tılıç: 239-240).

Devletin gecekondulaşmaya örtük destek sağladığı dönemse, Güneydoğu sorununun şiddetlendiği yılları kapsar. Bu dönemde Güneydoğu’da güvenlik amacıyla önce mezradan yakın bir şehre oradan ise uzaktaki daha büyük ve iş fırsatlarının görece yoğun olduğu bir şehre doğru yapılan göçe, devletin, ülkenin geçirdiği özel şartları dikkate göz önünde bulundurarak örtük (gizil) destek sağladığı söylenebilir. Ancak 1980 Askeri İhtilali’nin peşisıra gündeme gelen, ANAP iktidarlarınca teşvik edilen “*devlet-gecekondulaşma ilişkisi*”nin üçüncü ve son ayağında devletin siyasal kimi nedenlerle “*bazı belirlenmiş*” gecekondulu mahallelerini veya bunların hemen yanbaşında gecekondulaşmayı açık teşvikine dikkat çekilebilir.

1980 İhtilali öncesinde “*devletin kolluk güçlerinin giremediği*” mahalleler arasında sayılan gecekondulu bölgelerinin hemen yanı başına Askeri İhtilal ile birlikte kurulan, “*sağcı mahalleler*” bu teşvikte örnek olarak gösterilebilir. 1 Mayıs Mahallesi’ne karşı 3 Mayıs Mahallesi, Küçükarmutlu’ya karşı Büyükarmutlu, Gülenso Mahallesi’ne karşı Gülsuyu Mahallesi örnekleri diğer şehirlerden yapılacak hatırlatmalarla çoğaltılabilir (Özçakmak-Yavuz: 16).

IX. SONUÇ: MEGA KENTLERİN “GETTOLAR KOALİSYONLARINA” DÖNÜŞÜMÜ

Başta büyük kentler, sırasıyla sanayileşme potansiyelini içinde barındıran ya da sürdürenler ve kıyı kentler olmak üzere bugün kentleşme olgusu ciddi bir kırılmanın içine düşmüştür. Zira kırsaldan

yaşanan göç, ne göç eden kesimlerin çözüm bekleyen sorunlarına derman olabilmekte ne de Türkiye’de iki ayağı üzerinde durabilen bir kentleşme politikasının mevcudiyetine varlık alanı tanımaktadır. Artık İstanbul’da Türk Edebiyatı’nın 150 yılına damgasını vurmuş “*İstanbul beyefendilerine*”, Ankara’da “*Ahilik kültürü*”nün yerli temsilcilerine, İzmir’de yüzü ticarete dönük hayata barışık insan tipine rastlamak neredeyse bir mucizeye dönüştü. “*Yerli nüfusu*”nu yitiren şehirlerin siyasal yönetimi de adeta bir “*gettolar koalisyonuna*” dönüştü. Yerel seçimlerde belediye meclis üyeliğine aday gösterecekleri kimi isimleri, o seçim bölgesindeki çeşitli hemşeri gruplarının “*ağırtopları*” arasından seçen partiler, başa geçtiklerinde de asıl çözümlerle uğraşmaya yanaşmıyorlar.

Planlamacıların ısrarla üzerinde durdukları gibi kalkınmayı orta ölçekteki şehirlere yaymak, terör sorununun gündemden kalkmaya başlamasıyla beraber tersine göçü yani “*köye dönüş projeleri*”ni hızlandırmak ve her şeyden de önemlisi Büyükşehirlerde gecekonduların ıslah edilerek, zamanında göç eden nüfus tarafından işgal edilen kamu arazilerinin daha verimli değerlendirilip ucuz topluluklar yapımına ağırlık tanınması akla gelen önerilerden yalnızca birkaçı. Ayrıca devletin gecekondulara kimi yasadışı örgüt veya radikal partilerden önce ulaşmış, hiç değilse asgari güvenlik- eğitim ve sosyal hizmet imkanlarıyla, “*kentsel muhtarları*”nı arayan gecekondulara doğru bir adres gösterme işlevini yerine getirmesi azımsanmayacak bir adım olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

ADIGÜZEL, Yusuf (Haziran, 2006), “İstanbul’un Kültürel Sermayesine Hemşehri Derneklerinin Katkısı”, 8-11 Aralık Uluslararası Göç Sempozyumu, (Sistem Matbaacılık, İstanbul).

ALKIŞ, Nur (1994), “Gecekondular üst yapı sorunudur”, (Nokta, Cilt: 9, Sayı: 14, İstanbul).

BAĞLI, Mazhar (Haziran, 2006), “Türkiye’de Göç ve Kentleşme: Toplumsal Dönüşümün Mekansal ve Kentsel Boyutu”, 8-11 Aralık Uluslararası Göç Sempozyumu, (Sistem Matbaacılık, İstanbul).

BOSTANOĞLU, Özer (1987), “Türkiye’den Federal Almanya’ya Yönelen Dış Göç Hareketi ve Yarattığı Mekânsal Oluşumlar”, (Amme İdaresi Dergisi, Cilt:20, Sayı:4, Ankara).

DURAL, Baran (2000), “Türkiye’de Çalışma İlişkileri (1930-1936 dönemi)”, (Basılmamış T.C. A.Ü. Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimi, A.B.D., Doktora Dersi Çalışması, Ankara).

DURAL, Baran (2001), “Türkiye’de Kentleşme Toplu Konut Politikaları”, (Basılmamış T.C. A.Ü. Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimi, A.B.D., Doktora Dersi Çalışması, Ankara).

ERMAN, Tahire (2002), “Mekânsal Kümelenme, Siyaset ve Kimlik” *Türk Sosyal Bilimler Derneği: Kentleşme, Göç ve Yoksulluk*, (İmaj Yayınları, Ankara).

GÖNGÖR, Nazife (Haziran, 2006), “Göç Olgusu ve Arabesk”, 8-11 Aralık Uluslararası Göç Sempozyumu, (Sistem Matbaacılık, İstanbul).

GÜNLÜ, Ramazan (2002), “Türkiye’de Kentsel Değişimler ve Siyasal Bilinç” *Türk Sosyal Bilimler Derneği: Kentleşme, Göç ve Yoksulluk*, (İmaj Yayınları, Ankara).

GÜRBÜZ, Şefika (Haziran, 2006), “Kırdan Kente Zorunlu Göçün Nedenleri ve Sonuçları”, 8-11 Aralık Uluslararası Göç Sempozyumu, (Sistem Matbaacılık, İstanbul).

ILICALI, Mustafa (Haziran, 2006), “Doğu Anadolu’dan Göçün Önlenmesi: Kış Turizmi ve Organik Tarım Projesi”, 8-11 Aralık Uluslararası Göç Sempozyumu, (Sistem Matbaacılık, İstanbul).

İÇDUYGU, Ahmet; Sirkeci, İbrahim (1998), “Bir Ülke, Bir Aile ve Birçok Göç”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, (Türkiye İş Bankası, İstanbul).

KALAYCIOĞLU, Sibel- Rittersberger-Tılıç, Helga (2002), “Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Başetme Stratejileri”, *Türk Sosyal Bilimler Derneği: Kentleşme, Göç ve Yoksulluk*, (İmaj Yayınları, Ankara).

KELEŞ, Ruşen (1998a), *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, (İmge Kitabevi, Ankara).

KELEŞ, Ruşen (1998b), “İç Göç ve Çevre”, *İç Göç ve Çevre*, (Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara).

KELEŞ, Ruşen (2002), *Kentleşme Politikası*, (İmge Kitabevi, Ankara).

KELEŞ, Ruşen- Hamamcı, Can, (2002), *Çevrebilim*, (İmge Kitabevi, Ankara).

KEYDER, Çağlar (2004), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, (İletişim Yayınları, İstanbul)

KONGAR, Emre (2005), *21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, (Remzi Kitabevi, İstanbul).

ORTAYLI, İlber (Haziran, 2006), “Genel Göç Olgusu”, 8-11 Aralık Uluslararası Göç Sempozyumu, (Sistem Matbaacılık, İstanbul).

ÖZÇAKMAK, Şükran- Yavuz, Sevinç (1994), “İstanbul Gecekondualarında Korucu Sistemi”, (Nokta, Cilt:9, Sayı:14, İstanbul).

..... (2001), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı; Nüfus, Demografi ve Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu (<http://ekutup.dpt.gov.tr/nufus/oik572.pdf>).

..... (1994), “Gecekondu İktidar Olacak” (Nokta, Cilt:9, Sayı:14, İstanbul).

..... (2004), Göç İstatistikleri: 2000 Genel Nüfus Sayımı Göç İstatistikleri (<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/goc/14122004.html>).